

VII

**МАЈСКО
САВЕТОВАЊЕ**

XXI ВЕК - ВЕК УСЛУГА И УСЛУЖНОГ ПРАВА

**УРЕДНИК:
Миодраг Мићовић**

**УНИВЕРЗИТЕТ У КРАГУЈЕВЦУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ**

**Крагујевац
2011.**

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ УНИВЕРЗИТЕТА У КРАГУЈЕВЦУ
Институт за правне и друштвене науке

**XXI ВЕК – ВЕК УСЛУГА И УСЛУЖНОГ
ПРАВА**

Уредник
МИОДРАГ МИЋОВИЋ

Крагујевац
2011.

XXI ВЕК – ВЕК УСЛУГА И УСЛУЖНОГ ПРАВА

Књига I

Зборник реферата са Међународног научног скупа одржаног 5. маја 2011. године, на Правном факултету у Крагујевцу у организацији Института за правне и друштвене науке Правног факултета Универзитета у Крагујевцу.

ИЗДАВАЧ: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу
Институт за правне и друштвене науке
Јована Цвијића 1, 34000 Крагујевац
телефон: (034) 306 513, 306 504
телефакс: (034) 306 540
е-пошта: faculty@jura.kg.ac.rs
веб: <http://jura.kg.ac.rs>

РЕЦЕНЗЕНТИ Проф. др Данче Манолева Митровска
Проф. др Миха Јухарт
Проф. др Хрвоје Качер

ЗА ИЗДАВАЧА: Проф. др Предраг Ч. Стојановић

УРЕДНИК: Проф. др Миодраг Мићовић

ШТАМПА: Кварк, Краљево

ТИРАЖ: 200 примерака

ISBN 978-86-7623-024-2

Штампање Зборника подржало Министарство просвете и науке
Републике Србије

САДРЖАЈ

НАЧЕЛНА РАЗМАТРАЊА О УСЛУГАМА

1. Проф. др Јелена Вилус, Европски центар за мир и развој, МЕЂУНАРОДНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ И РЕГУЛИСАЊЕ УСЛУГА	3
2. Проф. др Миодраг Мићовић, Правни факултет Крагујевац ХЕТЕРОГЕНОСТ УСЛУГА И ХОМОГЕНОСТ УСЛУЖНИХ ПРАВНИХ ПРАВИЛА	23
3. Проф. др Снежана Миладиновић, Правни факултет Подгорица ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ ПРАВА УСЛУЖНИХ ДЈЕЛАТНОСТИ У СВИЈЕТЛУ КАНТОВЕ ИДЕЈЕ „КОСМОПОЛИТСКОГ ПРАВА“	39
3. Проф. др Слободан Панов, Правни факултет Београд ЕЛЕМЕНТИ УСЛУЖНОГ ПРАВА У ПОРОДИЧНОМ ПРАВУ	53
4. Јелена Миленковић, асистент, ФЕППС, Нови Сад ДИРЕКТИВА ЕУ 123/2006 О УСЛУГАМА У УНУТРАШЊЕМ ТРЖИШТУ ЕУ - циљеви, новине и начин имплементације	67

МАТЕРИЈАЛНЕ УСЛУГЕ

Прометне услуге

1. Проф. др Иванка Спасић, Привредна академија Нови Сад КОНЦЕПТ УСЛУГА И <i>FRANCHISING</i> УГОВОРИ	83
2. Проф. др Мирјана Кнежевић, Економски факултет Крагујевац Жаклина Спалевеић, студент докторских студија ФРАНШИЗИНГ УСЛУГА	99

Финансијске услуге

1. Проф. др Едита Чулиновић Херц, Правни факултет Ријека НАЧИН ПОСТУПАЊА ИНВЕСТИЦИЈСКИХ ДРУШТАВА ПРЕМА КЛИЈЕНТИМА ПРИ ОБАВЉАЊУ ИНВЕСТИЦИЈСКИХ УСЛУГА И СПОРОВИ ЗБОГ ПОВРЕДЕ ТИХ ПРАВИЛА	119
2. Проф. др Звонимир Слакопер, Правни факултет Ријека, Иван Тот, асистент, Економски факултет Загреб УГОВОРИ О <i>LEASING</i> -У У ЕУРОПСКОМ УГОВОРНОМ ПРАВУ	157
3. Проф. др Предраг Стојановић, Правни факултет Крагујевац АКРЕДИТИВ КАО УСЛУЖНИ БАНКАРСКИ ПОСАО	189
4. Проф. др Мирослав Врховшек, Доц. др Владимир Козар, Привредна академија Нови Сад БАНКАРСКА ГАРАНЦИЈА КАО УСЛУЖНИ ПРАВНИ ПОСАО	205

II

5. Мр Владимир Митревски, асистент, Правни факултет Штип, Проф. др Данче Манолева - Митровска, Правни факултет Скопље ОСИГУРАВАЊЕ У РЕПУБЛИЦИ МАКЕДОНИЈИ И ЗНАЧАЈ ПОСРЕДНИКА ЗА ЊЕГОВИ РЕАЛИЗАЦИЈУ	227
6. Доц. др Јасмина Лабудовић, Правни факултет Крагујевац ПОЛИСЕ ОСИГУРАЊА ЖИВОТА ВЕЗАНЕ ЗА ИНВЕСТИЦИОНУ ЈЕДИНИЦУ	239
7. Доц. др Маријана Дукић-Мијатовић, Привредна академија Нови Сад УТИЦАЈ АКТУЕЛНЕ ЛЕГИСЛАТИВЕ И ПРАКСЕ ПОСЛОВНИХ БАНАКА НА РАЗВОЈ ДОМАЋЕГ ХИПОТЕКАРНОГ И ФИНАНСИЈСКОГ ТРЖИШТА	251
8. Јован Вујичић, сарадник у настави, Правни факултет Крагујевац ПРАВНА ЗАШТИТА ПРИМАОЦА ЛИЗИНГА	273

Туризам

1. Проф. др Драган Вујисић, Правни факултет Крагујевац УГОВОРИ О ТУРИСТИЧКИМ УСЛУГАМА	285
2. Проф. др Илија Зиндовић, Привредна академија Нови Сад ПРАВНИ РЕЖИМ <i>TIME SHARING</i> -А	301
3. Јелена Савић, сарадник у настави, Правни факултет Крагујевац ЕКОТУРИЗАМ КАО ПОТРЕБА САВРЕМЕНИХ ТУРИСТИЧКИХ ТРЕНДОВА И МОГУЋНОСТИ РАЗВОЈА	315

Спорт

1. Проф. др Хрвоје Качер, Правни факултет Сплит Др Анте Перкушић, председник Жупанијског суда у Сплиту Бланка Иванчић-Качер, Поморски факултет Сплит УСЛУГЕ (ТРЕНЕРА) У ШПОРТУ	331
2. Проф. др Ненад Ђурђевић, Правни факултет Крагујевац УГОВОР О ПОСЕТИ СПОРТСКОЈ ПРИРЕДБИ	363

Услуге од општег интереса

1. Проф. др Срећко Јелинић, др Звонимир Јелинић, виши асистент, Правни факултет Осиек КОМУНАЛНЕ УСЛУГЕ	403
2. Проф. др Дијана Марковић Бајаловић, Правни факултет Источно Сарајево ЛИБЕРАЛИЗАЦИЈА ТЕЛЕКОМУНИКАЦИОНИХ УСЛУГА	423
3. Проф. др Срђан Ђорђевић, Правни факултет Крагујевац ЈАВНЕ УСЛУГЕ И ДИСКРИМИНАЦИЈА	441
4. Проф. др Радоје Брковић, Правни факултет Крагујевац АТИПИЧНИ РАД И ПРИВАТНЕ АГЕНЦИЈЕ ЗА ЗАПОШЉАВАЊЕ У МЕЂУНАРОДНОМ РАДНОМ ПРАВУ	451

5. Мр Бојан Урдаревић, асистент, Правни факултет Крагујевац ФЛЕКСИБИЛНОСТ ТРЖИШТА РАДА И ЗАПОШЉАВАЊЕ ПРЕКО АГЕНЦИЈА У ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ	463
6. Проф. др Слободан Сворцан, Правни факултет Крагујевац ТЕКУЋЕ ОДРЖАВАЊЕ ЗАЈЕДНИЧКИХ ДЕЛОВА СТАМБЕНИХ, СТАМБЕНО-ПОСЛОВНИХ И ПОСЛОВНИХ ЗГРАДА	479
7. Доц. др Нина Планојевић, Правни факултет Крагујевац ОДРЖАВАЊЕ СТАМБЕНИХ ЗГРАДА: КОНЦЕПТ, ЦИЉЕВИ И ОБЈЕКАТ	491
8. Доц. др Милан Палевић, Правни факултет Крагујевац ВОДА КАО РОБА, УСЛУГА ИЛИ ИЗВОР ЉУДСКОГ ПРАВА – ДИЛЕМЕ И РЕШЕЊА У ХХІ ВЕКУ	507
9. Доц. др Срђан Владетић, Правни факултет Крагујевац СВОЈИНА НА ОБЈЕКТИМА И УРЕЂАЈИМА КОЈИ СЕ КОРИСТЕ ЗА ОБАВЉАЊЕ КОМУНАЛНИХ ДЕЛАТНОСТИ	531
10. Проф. др Драган Батављевић, Правни факултет Крагујевац ОБЛАСТ ЈАВНИХ УСЛУГА И УСАГЛАШЕНОСТ НАШЕГ ЗАКОНОДАВСТВА СА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЕУ	539
11. Проф. др Свето Пурић, Правни факултет Крагујевац ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ, СТРУКТУРА И НАЧИН ФОРМИРАЊА ЦЕНА ПТТ УСЛУГА	555

Интелектуална својина и услуге

1. Проф. др Божин Влашковић, Правни факултет Крагујевац КОРИШЋЕЊЕ ЗНАКА КАО УСЛОВ ЗА ПОВРЕДУ РОБНОГ И УСЛУЖНОГ ЖИГА	569
2. Проф. др Зоран Миладиновић, Правни факултет Крагујевац УСЛУГЕ ОРГАНИЗАЦИЈА ЗА КОЛКЕТИВНО ОСИГУРАЊЕ АУТОРСКОГ И СРОДНИХ ПРАВА	579
3. Доц. др Сениша Варга, Правни факултет Крагујевац УГОВОР О КОНСАЛТИНГУ У ПРАВНОЈ ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ	595
4. Др Звонимир Јелинић, виши асистент, Правни факултет Осиек РЕГУЛАЦИЈА ОДВЈЕТНИЧКЕ ДЈЕЛАТНОСТИ ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ ПРАВИЛА О ТРЖИШНОМ НАТЈЕЦАЊУ.....	617
5. Миливоје Лапчевић, сарадник у настави, Правни факултет Крагујевац ПОРЕСКИ КОНСАЛТИНГ	659

НЕМАТЕРИЈАЛНЕ УСЛУГЕ

Здравство

1. Проф. др Емилија Станковић, Правни факултет Крагујевац
ФАРМАЦЕУТИ И ЊИХОВА ДЕЛАТНОСТ
КРОЗ АНТИЧКУ ИСТОРИЈУ 677
2. Проф. др Драгица Живојиновић, Правни факултет Крагујевац
ПРАВНИ И СОЦИОЛОШКИ ОКВИРИ
ЛЕЧЕЊА НЕПЛОДНОСТИ ПРИМЕНОМ БИОМЕДИЦИНЕ 691
3. Бланка Иванчић-Качер, предавач, Поморски факултет Сплит
УСЛУГЕ У МЕДИЦИНСКОМ ПРАВУ ИЛИ МЕДИЦИНСКЕ УСЛУГЕ 707
4. Мр Вељко Влашковић, асистент, Правни факултет Крагујевац
ЛЕКАРСКА И ФАРМАЦЕУТСКА УСЛУГА ПРЕКИДА
ТРУДНОЋЕ И НАЧЕЛО НАЈБОЉЕГ ИНТЕРЕСА ДЕТЕТА 733
5. Тамара Ђурђић, сарадник у настави, Правни факултет Крагујевац
УГОВОР О ЛЕКАРСКОЈ УСЛУЗИ 745

Управа

1. Проф. др Невенка Бачанин, Правни факултет Крагујевац
УПРАВА - ВЛАСТ ИЛИ/И ЈАВНА СЛУЖБА? 767
2. Доц. др Снежана Стојановић, Правни факултет Крагујевац
ПОРЕСКИ ТРЕТМАН УСЛУГА ФИЗИЧКИХ ЛИЦА
У СКЛАДУ СА ОЕСД МОДЕЛ КОНВЕНЦИЈОМ 785
3. Мр Зоран Јовановић, асистент, Правни факултет Крагујевац
УСЛУЖНОСТ ЈАВНЕ УПРАВЕ НА ПОЧЕТКУ ХХІ ВЕКА
С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА УПРАВЉАЊЕ
ЉУДСКИМ РЕСУРСИМА 797
4. Мр Јелена Вучковић, асистент, Правни факултет Крагујевац
ПРАВО НА ДОБРУ УПРАВУ И ЕЛЕКТРОНСКЕ УСЛУГЕ 815

Образовање

1. Проф. др Синиша Родин, Правни факултет Загреб
ВИСОКО ОБРАЗОВАЊЕ И СЛОБОДА ПРУЖАЊА УСЛУГА
У ПРАВУ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ 829
2. Мр Дејан Матић, асистент, Правни факултет Крагујевац
ВИСОКО ОБРАЗОВАЊЕ: ИЗМЕЂУ ЈАВНЕ УСЛУГЕ И
КОМЕРЦИЈАЛНЕ УСЛУЖНЕ ДЕЛАТНОСТИ. 845

ЗАШТИТА ПРАВА КОРИСНИКА УСЛУГА

1. Проф. др Гордана Станковић, Правни факултет Ниш	
ПРАВНА ЗАШТИТА И ОСТВАРИВАЊЕ ПРАВА И ИНТЕРЕСА	
КОРИСНИКА ФИНАНСИЈСКИХ УСЛУГА	863
2. Проф. др Милена Петровић, Правни факултет Крагујевац	
СУДСКА ЗАШТИТА ПОТРОШАЧА	
У ПРАВУ ЕУ И ПРАВУ СРБИЈЕ	877

*Др Дијана Марковић-Бајаловић, ванредни професор
Правног факултета, Универзитета Источно Сарајево*

УДК:006.83:612

ЛИБЕРАЛИЗАЦИЈА ТЕЛЕКОМУНИКАЦИОНИХ УСЛУГА

Резиме

*У сектору телекомуникационих услуга више од једног века постојали су монополи националних телекомуникационих организација. Последњих деценија 20. века, монопол је почео да се разбија и то најпре на тржиштима најразвијенијих земаља, што је последица технолошког бума који се догодио у тој области и притиска конкурентских компанија на своје владе да се омогући конкуренција унутар националног тржишта. Паралелно постојање различитих структура националних тржишта телекомуникација (тржишта са монополском и конкурентском структуром) изазвала је дисхармонију односа који су владали међу државама чланицама Међународне телекомуникационе уније, месту за обрачун међународних плаћања, која се врше по основу обављених међународних телефонских разговора. Погођене трговинским дефицитом у сектору телекомуникационих услуга у односу са земљама чија тржишта нису либерализована и немогућношћу да настали проблем реше унутар МТУ, развијене земље, са либерализованим тржиштима, проблем преносе на терен преговора који су се водили у СТО, пре и након закључења Општег споразума о трговини услугама. Принцип *quid pro quo*, као кључан за успех преговора, допринео је да велики број држава прихвати да отвори своја тржишта основних телекомуникационих услуга (услуга приступа јавним телекомуникационим мрежама и преносу говора и података посредством њих) за даваоце услуга из других држава чланица.*

Кључне речи: телекомуникационе услуге, либерализација, монопол

Отварање тржишта услуга за конкуренцију доприноси економском напретку и благостању потрошача већом и разноврснијом понудом услуга по нижим ценама. Наведено важи и за тржиште телекомуникационих услуга. Али, либерализација телекомуникација има и други, посебан значај. Телекомуникације, будући средство размене информација, омогућују размену робе и услуга и доприносе свеукупном развоју људског друштва, повезујући људе и њихове идеје. Ако прихватимо да је због свега наведеног доступност телекомуникационих услуга опште право, које се може у пуној мери остварити само либерализацијом тржишта телекомуникационих услуга, онда

се та либерализација не може свести на ниво политичке одлуке или опредељења, на једну од могућих политичких алтернатива, већ има снагу императива наметнутог природним законима.¹

Свест о значају телекомуникационих услуга несумњиво је допринела већем прогресу у либерализацији овог услужног сектора у поређењу са осталим. Али, одвијање процеса либерализације међународног промета телекомуникационих услуга последњих деценија показало је да економски интереси најразвијенијих држава света имају кључну улогу у одређивању брзине одвијања и степена либерализације, док узвишена идеја о праву сваког човека на комуникацију са другим људима служи као мимикрија, која помаже да се процес наметне и државама које му се опиру.

1. Историјски развој либерализације националних тржишта телекомуникационих услуга

Настанак и развој телекомуникационих услуга омогућен је проналаском телеграфа и телефона у другој половини деветнаестог века. Заједно са класичним поштанским пошиљкама, телеграф и телефон су читав наредни век били најважније средство комуникације. Други вид комуникације на даљину, комуникација путем радио таласа, такође се развија током двадесетог века, али се у почетку мање користио за приватну комуникацију. У већини држава Европе, због великог економског и друштвеног значаја и инвестиција потребних за изградњу телефонске мреже, услуге поште, телефона и телеграфа биле су поверене јавним службама монополског карактера, названих по швајцарском узору ПТТ.

За разлику од Европе, телекомуникационе услуге у САД готово никада нису припадале јавном сектору.² Проналазач телефона Бел био је један од оснивача компаније *American Telephone & Telegraph Company (AT&T)*, која је прва успоставила међудржавну телефонску линију, изградивши телефонску мрежу између Њујорка и Чикага. Иако је Белов патент истекао још крајем 19. века, компанија је наставила да јача монополску позицију купујући мање телефонске компаније које су покривале уже географске области САД и

¹ Став да је право на комуникацију универзално људско право, гарантовано правом на слободу изражавања и правом на тражење, пријем и дељење информација, садржаним у члану 19 Универзалне декларације о људским правима УН, први је заступао Жан Дарси (Jean D'Arcy), директор Одељења за радио и визуелне услуга УН током шездесетих година прошлог века. Данас је овај став опште прихваћен међу научним и јавним радницима. Види сајт невладине организације „Група за право на комуникацију“ (*Right to Communicate Group*): www.righttocommunicate.org

² Једини изузетак је период 1917 - 1918. када су САД привремено национализовале телекомуникације из разлога националне безбедности.

лиценце на патенте који су омогућавали успостављање телефонских веза на већим раздаљинама.³ У време пред крај Првог светског рата америчка влада заузима став да сваки грађанин у САД треба да има телефон и да је најбоље да се телефонска служба организује као монополска, јер ће се на тај начин пружити боља услуга грађанима него у конкурентном окружењу. Тадашњи председник компаније *AT&T* овај став је илустровао крилатицом: „Једна политика, један систем, универзална услуга“. У периоду између два светска рата у САД је преовладало уверење да услуга телефона има статус природног монопола. Стога конкурентским компанијама није било дозвољено да граде своје паралелне мреже, а цене телефонских услуга компаније *AT&T* су биле регулисане од стране регулаторних тела основаних на нивоу држава-чланица америчке федерације. Контролу услуга у међудржавном саобраћају обављала је Савезна комисија за комуникације (*Federal Communications Commission-FCC*), основана 1934. Компанија је у том периоду освојила готово монополску позицију на тржишту међудржавних телефонских разговора у САД. Њена позиција у локалном саобраћају је такође била веома јака, јер је имало контролно учешће у 22 компаније које су обављале услугу локалног телефонског саобраћаја у појединим државама-чланицама (тзв. *Babybells*). Компанија је даље јачала свој монопол, условљавајући купце да користе искључиво телефонске апарате њене производње, које нису могли да купе, већ су их искључиво добијали у закуп.

Разбијање монопола компаније *AT&T* почело је одмах након Другог светског рата, у време када је америчка влада заузела радикалнији приступ према монополима уопште. Кључну улогу у том процесу одиграли су амерички судови, који су у другој инстанци решавали по одлукама Савезне комисије за комуникације. Преседан се се догодио у случају *Hush-a-Phone*⁴ када је Апелациони суд државе Њујорк наложио компанији да омогући прикључивање на своје телефонске уређаје апарате за пригушивање звука компаније *Hush-a-Phone*, признајући право корисника телефонских услуга да употребљавају телефон на начин који је њима од користи, при чему се не наноси штета мрежи. Уследиле су и друге судске одлуке којима је укинута монопол компаније на производњу телефонских апарата и дато право другим компанијама да успостављају интерне телефонске мреже. Након што је пронађена могућност да се микроталаси користе за пренос звука на даљину, аргумент природног монопола је изгубио на снази, па је крајем шездесетих Савезна комисија дозволила конкурентској компанији *Microwave Communications Inc. (MCI)* да изгради алтернативну преносну мрежу између Сент Луиса и Чикага.

³ Нпр. патент на вакуумске цеви, које су служиле као појачивач звука приликом његовог преношења путем телефонских линија на великим раздаљинама.

⁴ *Hush-a-Phone Corp v. United States* 238 F. 2d „&&, 269 (D.C.Cir. 1956)

Коначни ударац монополу Белове корпорације задат је почетком осамдесетих година прошлог века, када је компанија прихватила, у оквиру поравнања са америчком владом, постигнутим по тужби за кршење антимонополских прописа, да отуђи своје *Babybells*, од којих је формирано седам независних регионалних телефонских компанија. *Babybells* су задржале законски монопол над инфраструктуром (телефонском мрежом и пратећим уређајима), али су биле обавезне да омогуће приступ мрежи другим компанијама, чиме је успостављена конкуренција на тржишту пружања телефонских услуга. У међудржавном и међународном саобраћају телекомуникационе услуге су у потпуности отворене за конкуренцију, што је врло брзо довело да снижења цена и повећања броја међудржавних разговора. Потпуна либерализација постигнута је доношењем Закона о телекомуникацијама 1996. године, којим је укинута мрежни монопол *Babybells* компанија. Тим законом су укинута и монополска права у производњи телефонских апарата, услуга кабловске телевизије и радија. Савезна комисија за комуникације је овлашћена да доноси јединствене техничке стандарде који омогућују међусобно повезивање мрежа различитих оператора и коришћење мрежне инфраструктуре од стране давалаца телекомуникационих услуга.⁵ Уведена је обавеза оператора локалне мреже да препродају своје услуге, односно да дају линије у закуп, чиме је успостављена конкуренција међу даваоцима услуга коришћења мрежних капацитета.⁶ Делатности оператора мреже и пружања телекомуникационих услуга су раздвојене. Коначно, корисницима телекомуникационих услуга дато је право да задрже број приликом промене оператора.⁷

⁵ Међуповезивање (интерконекција) мрежа различитих оператора омогућује комуницирање крајњих корисника мреже једног оператора са корисницима мреже другог оператора. Технички предуслов међуповезивања јесте усаглашеност техничких стандарда. За правне аспекте међуповезивања телекомуникационих мрежа види: Марковић, М., *Уговор о међуповезивању јавних телекомуникационих мрежа*, Београд, 2008.

⁶ Приступ локалној мрежи (*local loop*), посредством које се успоставља конекција између крајњег корисника и мреже других оператора је *conductio sine qua non* либерализације телекомуникационих услуга. У супротном, сва добробит постигнута успостављањем конкуренције у осталим сегментима мреже (нпр. међуградске, међудржавне) и у области телекомуникационих услуга које се пружају посредством телекомуникационе мреже бива поништена, јер локални монополски оператор мреже своју позицију искоришћава наплаћивањем високих цена услуга конекције на мрежу других оператора (ако сам пружа и телефонске услуге) или услуга давања линија у закуп.

⁷ Право преношења броја приликом промене оператора (*number portability*) је битан услов успостављања пуне конкуренције међу даваоцима телекомуникационих услуга. У одсуству те могућности корисници се теже одлучују за промену оператора, што потиरे ефекте успостављања конкуренције међу даваоцима услуга. Једно Галупово истраживање спроведено 1994. године

У Европи је процес либерализације телекомуникационих услуга ишао другим током. Након Другог светског рата у источноевропским земљама завладао је социјалистички систем привређивања, чији је основ чинила државна својина над средствима за производњу. У таквим условима, нису само поједине привредне делатности биле монополисане, већ је читава економија постала монопол државе. У западноевропским земљама, иако оријентисаним ка тржишном начину привређивања, политичке идеје које долазе са Истока се шире. У многим западноевропским државама на власт долазе партије левог опредељења, које заговарају национализацију (читај: монополизацију) кључних привредних грана. Привредна криза седамдесетих поново доводи на власт партије десног усмерења, чији су кључни програмски задаци денационализација и либерализација привреде. На либерализацији привреде највише инсистира британска влада, предвођена од стране Маргарет Тачер.⁸

Општи талас либерализације у Великој Британији захватио је и сектор телекомуникација. Године 1981. британски парламент доноси Закон о телекомуникацијама. Законом је извршено раздвајање сектора поштанских од сектора телекомуникационих услуга. Британски монополски оператер *British Telekom* је приватизован и одузето му је ексклузивно право пружања телекомуникационих услуга, тако што је другим приватним лицима дато право да пружају услуге са додатом вредношћу.⁹ Иако је британска влада

показало је да се спремност америчких корисника да промене оператера значајно смањује ако промена оператера подразумева и промену телефонског броја. Наведено према: WCP Weissbuch, *Zehn Forderungen für eine effizient Regulierungsbehörde in Deutschland*, у: Immenga, U., Lübken, N., Schwintowski, H.P., *Telekommunikation: Vom Monopol zum Wettbewerb*, Баден-Баден, 1998.

⁸ Она најављује реформу привреде на селдећи начин: „Морамо подстаћи иницијативу, дозвољавајући људима да задрже већи део оног што зараде. Морао повећати слободу избора појединца, смањујући улогу државе. Морамо смањити терет финансирања јавног сектора, остављајући простор за напредак трговине и индустрије.“ Наведено према Grande, E., *Vom Monopol zum Wettbewerb? Die neokonservative reform der Telekommunikation in Grossbritannien und der Bundesrepublik Deutschland*, Висбаден, 1989. стр. 4

⁹ Основне телекомуникационе услуге су услуге преноса података у реалном времену, без измене у погледу форме и садржине података. Светска трговинска организација убраја међу основне телекомуникационе услуге следеће услуге: услуге говорне телефоније, услуге преношења података, услуге телекса, услуге телеграфа, услуге телефакса, услуге приватног закупа линија и др. Услуге са додатом вредношћу су услуге телекомуникација код којих давалац услуге „додаје вредност“ информацијама корисника, у погледу форме, садржине, чувања или поновног уступања на коришћење. Примери услуга са додатом вредношћу су *on line* обрада и чување података, електронска размена података, електронска и говорна пошта. В. World Trade Organization, *Coverage of basic telecommunications and value-added services*, доступно на сајту www.wto.org

разматрала могућност раздвајања *British Telekom*-а на више мањих самосталних привредних целина, то се није догодило из разлога што техничке, што политичке природе. Приватизација и претварање законског у фактички монопол, који ће се ставити под државну контролу, било је најмање лоше од свих могућих решења.¹⁰ Године 1984. формирано је независно регулаторно тело *OFTEL*, са задатком да регулише рад *British Telekom*-а. Све до краја осамдесетих *British Telecom* је имао обавезу пружања јавних телекомуникационих услуга а његове цене су биле контролисане. Примењен је метод контроле цена под називом *price cap*, који подразумева одређивање максималног нивоа цена за корпу услуга на рок од неколико година. Оператер чије су цене контролисане може да мења цене појединих услуга по својој вољи, све дотле док не прелази максимални лимит за читаву корпу, осим повећања до нивоа раста цена на мало.¹¹ Почетком осамдесетих на тржиште је ступио други оператер, приватни конзорцијум *Mercury*, коме је дата дозвола да изгради алтернативну телекомуникациону мрежу на територији Велике Британије.

Током осамдесетих и деведесетих година прошлог века на начин сличан описаном спроведена је либерализација услуга телекомуникација и у другим развијеним државама света: Јапану, Канади, Аустралији и скандинавским земљама.

Процес либерализације телекомуникационих услуга у Европској унији започео је 1987. године, доношењем Зелене књиге о развоју заједничког тржишта телекомуникационих услуга и опреме.¹² Циљ либерализације био је уклањање препрека прекограничном промету телекомуникационих услуга, што је заједно са либерализацијом осталих врста услуга и већ оствареном слободом промета робе, требало да допринесе успостављању јединственог европског тржишта, као неопходном предуслову јачања европске економије, бољег стандарда грађана ЕУ и веће конкурентности европске привреде на светском тржишту. Директивом 90/388¹³ отворена су за конкуренцију сва тржишта телекомуникационих услуга, осим услуге фиксног телефона. Пуна либерализација телекомуникационих услуга у већини држава чланица ЕУ остварена је 1998. године, што је био рок установљен Директивом 96/19.¹⁴

¹⁰ Grande, *op.cit.*, стр. 161

¹¹ Beesley, M.E., Littlechild, S.C., *The regulation of privatized monopolies in the United Kingdom*, у: M.E. Beesley, *Privatization, Regulation, Deregulation*, Лондон, 1997. стр. 60

¹² *Towards a Dynamic European Economy. Green Paper on the Development of the common market for telecommunication services and equipment*, COM (87)290 final

¹³ *Commission Directive 90/388 of 28 June 1990 on competition in the markets for telecommunication services*, 1990, O.J. L

¹⁴ *Council Resolution of 22 July 1993 on the review of the situation in the telecommunication sector and the need for further development in the market*, 1993, O.J. C123 и *Commission Directive 96/19 of 13 March 1996 amending Directive 90/388*

Мање развијеним државама чланицама дозвољено је продужење рока до 2000. (Луксембург), односно 2003. године (Грчка, Ирска, Португал и Шпанија).

У исто време, многе државе, међу којима предњаче земље у развоју, одупиру се процесу либерализације. Разлога за то има више. Државним монополом у сектору телекомуникација обезбеђује се додатни извор прихода за фискус, који је по правилу оптерећен великом јавном потрошњом. Непосредном државном контролом сектора телекомуникација ствара се могућност да се део прихода од телекомуникационих услуга усмери у модернизацију телекомуникационе инфраструктуре и реализују социјални циљеви, као што су обезбеђење основних телекомуникационих услуга сиромашним слојевима становништва и у неразвијеним регионима. Очување националног монопола оправдава се и потребом стварања националног шампиона, способног за равноправну утакмицу на међународном тржишту.¹⁵ И коначно, често је присутан и страх да ће се конкуренција из иностранства усмерити на профитабилне сегменте тржишта, док ће мање профитабилне услуге остати занемарене.

2. САД извозник либерализације?

Отварање тржишта телекомуникационих услуга САД за конкуренцију допринело је снижавању цена у одлазном телефонском саобраћају између САД и других држава, што је пореметило односе који су владали унутар Међународне телекомуникационе уније.

Међународна телекомуникациона унија – МТУ (*International Telecommunication Union-ITU*) је основана још половином 19. века са циљем да омогући међународне телеграфске интерконекције. Организација је укључена у систем Уједињених нација након Другог светског рата и обавља три основне функције: расподељује радио-фреквенције, усваја стандарде у области телекомуникација и подстиче развој телекомуникационог сектора у земљама у развоју. Иако је номинално отворена за чланство и јавног и приватног сектора, МТУ у пракси функционише као тело за заштиту националних телекомуникационих монопола, почивајући на консензусу државних чланица да свака од њих има неограничен суверенитет над телекомуникацијама на својој територији. Међународни саобраћај одвија се на принципу сарадње националних монополских организација.

Режим обрачуна цена у међународном саобраћају почива на правилима установљеним у оквиру МТУ. У том режиму свака држава је слободна да

with regard to the implementation of full competition in the telecommunications markets, 1995, O.J. L256

¹⁵ То је био један од разлога што је британска влада одустала од раздвајања *British Telecomm-a*.

самостално утврди цене међународног телефонског саобраћаја, уз ограничење да мора примењивати јединствену цену за одређене регионе, независно од величине земље са којом се обављају разговори и укупне количине позива. У билатералним односима државе чланице одређују фиксни обрачунски износ по јединици саобраћаја (најчешће један минут разговора). Оператер у држави из које потиче позив наплаћује разговор од корисника и део наплаћене цене прослеђује оператеру у држави у коју је упућен позив као накнаду за успостављање конекције и преношења разговора преко његове мреже до примаоца позива. По правилу, свакој држави припада половина цене телефонског разговора, а државе преко чијих територија се саобраћај обавља имају право на одређени удео. Сврха режима је међудржавни клиринг у међународном телефонском саобраћају, који оператерима олакшава наплату цене услуга. После протекла уговореног времена између две државе (оператера) врши се салдирање и држава која је имала већи број телефонских позива плаћа разлику другој држави.

Режим је функционисао без већих потреса све до момента када су се тржишта појединих земаља либерализовала. У монополским условима оператери редовно наплаћују високе цене услуга у међународном телефонском саобраћају и из оствареног профита субвенционису домаћи телефонски саобраћај или друге потребе. Увођењем конкуренције на тржиште појединих држава, цене свих услуга, па и међународних, у тим државама, опале су, што је имало за последицу диспаритет цена међународног телефонског саобраћаја са државама са још увек монополисаним тржиштима. Земље са либерализованим тржиштима због тога имају минусни салдо у телефонском саобраћају са другим земљама. Разлика салда плаћа се у корист земаља са монополисаним тржиштима, а монополска цена међународног телефонског саобраћаја се преваљује на земље са либерализованим тржиштима. Разлику у обрачунском салду плаћа оператер који обавља међународни телефонски саобраћај, који настали губитак покрива повећањем цене својих услуга у другим секторима. Према мишљењу телекомуникационих оператера из земаља са либерализованим тржиштима на тај начин се практично врши унакрсна субсидизација у корист неразвијених земаља на терет корисника услуга из најразвијенијих земаља. САД, као земља са највећим дефицитом у међународном телефонском саобраћају, највећи је противник постојећег режима обрачуна.¹⁶ Нето плаћања САД другим државама по овом основу премашују пет милијарди долара годишње, што је допринело да се трговински дефицит САД у сектору

¹⁶ Frühbrodt, Lutz, *Die Liberalisierung der Telekommunikationsdienste – Vom nationalen Monopol zum globalen Wettbewerb*, 2002. стр. 122 - 130

телекомуникација вишеструко увећа.¹⁷ Наведене околности допринеле су појави нових услуга на америчком тржишту, заснованих на погодности јевтинијег телефонирања из САД, које још више увећавају дефицит.¹⁸ То је био разлог да америчка Комисија за комуникације 1997. уведе ограничење максималног износа накнаде за обрачунску јединицу коју плаћају амерички оператери у међународном саобраћају.

Има и другачијих мишљења, према којима плаћања САД по основу трговинског дефицита у промету телекомуникационих услуга са неразвијеним земљама нису субвенција тим земљама, већ део монополског профита америчких оператора који се прелива операторима из неразвијених земаља. Јер, обрачунска цена за телефонски разговор између две државе је увек иста, независно од тога да ли позив потиче из САД или друге државе. Висока цена разговора са неразвијеним државама последица је чињенице да те државе имају веће трошкове пружања телекомуникационе услуге због неразвијене телекомуникационе инфраструктуре. Оператери из САД, који имају знатно мање трошкове, остварују вишеструко већи профит од накнада за позиве својих корисника у те земље. Дефицит у нето плаћањима само умањује монополски профит који амерички оператери убирају од услуга преноса телефонских позива у саобраћају са неразвијеним земљама.¹⁹ У постојећем обрачунском систему, оператери из најразвијених земаља увек остварују профит, без обзира на трговински дефицит који имају са појединим државама. Постојећи обрачунски систем развијен у оквиру МТУ одговара развијеним државама, упркос њиховим супротним тврдњама. Да није тако, оне би га промениле, што би могле да учине због своје јаке преговарачке

¹⁷ У периоду између 1980. и 1992. године дефицит се увећао за осам пута. Bronckers, M., Larouche, P., *Telecommunication Services and World Trade Organization*, Journal of World Trade, бр. 1997/3, стр.11

Укупна нето плаћања оператора из САД порасла су од 0,2 милијарде долара у 1980. на 4,9 милијарди долара у 1995. (12 пута). У истом периоду нето приход америчких оператора у међународном саобраћају порастао је од 2,2 милијарди на 9,7 мијарди долара (4,5 пута). Наведено према извештају Савезне комисије за комуникације: Lande, J., Blake, L., *Trends in the U.S. International telecommunications Industry*, 1997, доступно на сајту www.fcc.org

¹⁸ Пример је *call-back* услуга, путем које се улазни позив у САД претвара у излазни позив, јер то појевтињује цену разговора, али знатно повећава обим излазних разговора из САД у поређењу са улазним позивима. *Ibidem*, стр. 11

¹⁹ Melody, W.H., *Telecoms Myths: The International Revenue Settlements Subsidy*, Telecommunications policy, бр. 1/2000. Овај аутор наводи пример цене телефонског разговора између САД и Бангладеша, која износи 0,80 долара по минути. Због нижих трошкова амерички оператор зарађује 0,73 долара профита по обрачунској јединици, док оператор из Бангладеша зарађује свега 0,25 долара, односно три пута мање.

позиције. Оне то не чине, већ настоје да у оквиру постојећег система извуку још више користи за себе.

Тачност ове тврдње илуструје чињеница да се у оквиру МТУ у међувремену учињени покушаји да се систем обрачуна цена за међународне телефонске разговоре промени, односно да се поред јединствене обрачунске цене за разговоре између две земље, уведе и тзв. асиметрични систем, који подразумева различиту цену разговора зависно од тога из које земља потиче позив. Трећи начин обрачуна, који би се примењивао у билатералним односима између земаља са либерализованим тржиштима, био би комерцијални аранжман прилагођен специфичним потребама те две земље.²⁰ Јасно је да би се асиметричан начин обрачуна примењивао у билатералним односима развијених са неразвијеним државама, у којима развијене државе имају трговински дефицит.

САД су покушале да питање промене међународног режима плаћања покрену и у оквиру преговора у Светској трговинској организацији, али без много успеха. Неразвијене земље су се залагале за опстанак класичног режима, бранећи се аргументом да одлив капитала од развијених земаља ка неразвијеним омогућује обнављање и унапређивање заостале телекомуникационе структуре неразвијених земаља.²¹

У одсуству разумевања других учесника преговора САД су покушале да проблем реше применом једностранних мера, најављујући да ће ограничити улазак на тржиште оператерима из оних земаља са којима имају дефицит у режиму обрачуна. Овоме су се успротивиле друге чланице СТО, јер то није у складу са међународним обавезама САД преузетим споразумима закљученим у оквиру СТО.²²

Незадовољство САД због дебаланса у плаћањима за међународне телефонске разговоре и (не)могућности приступа њених оператера на страна тржишта, у поређењу са отвореношћу сопственог тржишта за страни капитал, и отпор других држава да се проблем реши у оквиру СТО резултирали су прикривеним једностранним мерама.

Деведесетих година прошлог века порастао је интерес оператера из развијених земаља за тржиште САД. Најпре је *British Telecom* стекао 20 одсто учешћа у капиталу *MCI*, другог по величини америчког оператера у

²⁰ ITU, *Accounting Rate Reform undertaken by ITU-T Study Group 3*, доступно на сајту: www.itu.org

²¹ Frühbrodt, *op.cit.*

²² Општи споразум о царинама и трговини (*General Agreement on Tariffs and Trade – GATT*) и Општи споразум о трговини услугама (*General Agreement on Trade in Services-GATS*), закључени у оквиру СТО, почивају на клаузули најповлашћеније нације. У складу са том клаузулом, свака држава чланица, па и САД, дужна је да све повластице које одобри једној земљи аутоматски примени и на све друге државе чланице СТО. Ускраћивањем приступа на тржиште САД оператерима из појединих земаља САД би повредиле наведену клаузулу.

међуградском и међународном саобраћају, да би затим *France Télécom* и *Deutsche Telekom* најавили стицање одговарајућег учешћа у капиталу америчког оператора *Sprint*.

У међувремену је америчка Савезна комисија за комуникације усвојила правила за регулисање уласка на тржите и регулисање филијала страних лица.²³ Правила су предвиђала контролу свих компанија у којима страно учешће прелази 25 одсто, а које имају положај доминантног оператора, на основу неколико критеријума: законитости, ефективне конкуренције и јавног интереса. Критеријуми законитости и ефективне конкуренције су по својој садржини стварно представљали услов реципроцитета. Применом тих критеријума америчка Комисија могла је да цени да ли на тржишту телекомуникација у земљи порекла капитала постоје законске и фактичке препреке уласку америчких компанија. У присуству правних препрека уласку на тржиште, Комисија је још увек могла да одобри стицање страног учешћа у капиталу домаће компаније, уколико утврди да постоји план за либерализацију тржишта у догледној будућности. Контрааргумент да приватни оператори не могу да буду одговорни за политику своје владе Комисија је одбацила тврдњом да приватни оператори, који уживају заштићену позицију на свом тржишту, лобирају код својих влада да спрече или успоре процес либерализације.

Критеријум ефективне конкуренције, или ЕСО-тест (Effective Competitive Opportunities Test), подразумевао је исцрпну анализу ефективних могућности уласка америчких оператора на тржиште државе порекла капитала, на основу шест чинилаца:

- 1) могућности америчког оператора да понуди на страном тржишту услуге одговарајућег карактера као оне које страни оператор жели да понуди на америчком тржишту;
- 2) постојања у страној земљи мера заштите од антиконкурентских и дискриминаторних понашања, укључујући правила о транспарентности односа између матичног и зависног друштва, како би се избегла унакрсна субсидизација;
- 3) постојања објављених, недискриминаторних услова и цена за интерконеkcију страних оператора, као и опреме за обављање међународног саобраћаја;
- 4) правовремене и недискриминаторне доступности техничких информација неопходних за коришћење постројења домаћег оператора или интерконеkcију са њима;
- 5) постојања заштите података о корисницима и операторима;

²³ Federal Communication Commission, *Rule Making in the Matter of Market Entry and Regulation of Foreign-Affiliated Entities*, Вашингтон, 1995, наведено према: Gaster, R., Olbeter, E., Bolster, A., Prestowitz, C., *BIT by BIT, Building a Transatlantic Partnership for the Information Age*, Лондон, 1996.

б) постојања независног регулаторног тела које у оквиру правичног и транспарентног поступка примењује мере заштите конкуренције.

Примењујући критеријум ефективне конкуренције Комисија је такође могла да узме у обзир изгледе да се препреке уласку на тржиште отклоне у догледно време. Дозвола стране инвестиције могла се условити преузимањем обавезе на уклањање препрека.

Критеријум јавног интереса је представљао комбинацију елемената реципроцитета и националне безбедности. Комисија је ценила степен либерализације тржишта у земљи порекла капитала и могућност оператора из САД да ступе на тржиште, статус страног оператора (државни или приватни оператор), генерални значај намеравањем уласка на подстицај конкуренције на светском тржишту, однос цена услуга и трошкова (сразмерност) и последице по националну безбедност. Може се приметити да се чиниоци либерализације тржишта и фактичке могућности уласка понављају и код овог критеријума.

Да је Комисија стриктно примењивала наведене критеријуме, у време када су правила донета услове за приступ на тржиште САД могли би да испуне оператори из само три земље: Шведске, Аустралије и Новог Зеланда. Зато је Комисија одлучила да критеријуме примењује флексибилно, што ипак није значило потпуно одустајање од њихове примене.²⁴

Стварно значење „флексибилне примене“ могло се спознати управо у наведеном случају фузије *Sprint/France Télécom/Deutsche Telekom*. Комисија је издала дозволу, али са условима и ограничењима који су се тицали либерализације европског тржишта телекомуникација. Између осталог, Комисија је захтевала писмену изјаву *France Télécom* да ће снизити цене међународног телефонског саобраћаја са САД на ниво цена које важе у саобраћају између САД и Велике Британије, односно Немачке. Друго, *Sprint* је имао обавезу да најкасније до 31. марта 1998. године поднесе извештај Комисији колико су Француска и Немачка напредовале у стварању услова за ефективну конкуренцију страних компанија. Извештај је морао да одговор на питање да ли ће се очекивана либерализација у Европи остварити? Уколико би одговор био одричан, Комисија је задржала право да предузме одређене кораке према алијанси. Дозвола је имала стварно значење ултиматума двома највећим европским државама да либерализују своја тржишта телекомуникација да 1998. године. (Како је напред већ указано, управо то се и догодило - да ли као последица америчког ултиматума или самосталне одлуке држава чланица Европске уније остаће непознаница.)

Уследио је протест. Француски и немачки оператори су посредством Европске заједнице током Уругвајске рунде преговора оптужили америчку Комисију за комуникације да применом *ЕСО* теста онемогућује приступ страних оператора на америчко тржиште. Комисија се бранила тврдњом да тест има за циљ да спречи могућност да страни оператори са монополском

²⁴ *Gaster et al., op.cit.*, стр. 151

позицијом на домаћем тржишту искористе ту позицију за ојачавање позиције на америчком тржишту. *ЕСО* тест се примењивао само у односу на стране оператере са доминантом позицијом на домаћем (америчком) тржишту, који контролишу мрежу и опрему неопходну за пружање услуга телекомуникација, јер су у могућности да спрече приступ других америчких оператора на то тржиште и фаворизују своју америчку филијалу, што би имало за последицу јачање тржишне позиције и ограничење конкуренције на америчком тржишту. У стварности, већина оператора су у то доба имали монополску позицију на тржишту и контролисали телекомуникациону мрежу. Када се зна да страни оператери показују највећи интерес за обављање услуге телефонског саобраћаја између САД и своје земље, тешко да би иједан могао избећи контроли Савезне комисије за комуникације, јер би могао да докаже да би амерички оператери могли да пруже одговарајућу услугу у равноправним условима.

У преговорима у оквиру СТО, Европска заедница је условила закључење споразума о телекомуникацијама уклањањем *ЕСО* теста. САД су прихватиле, тражећи, заузврат, да довољан број земаља чланица СТО отвори своја тржишта за конкуренцију. Правила из 1995. године су замењена новим Правилима и политиком за страно учешће на тржишту телекомуникација САД.²⁵ *ЕСО* тест је замењен тестом „високог ризика за конкуренцију“ и јавног интереса, који, како је напред указано, још увек оставља довољно дискреције Комисији приликом одлучивања о уласку страних оператора на америчко тржиште.

Примењене тактике уцене у билатералним односима и *quid pro quo* у мултилатералним односима учиниле су САД „извозником“ либерализације на страна тржишта телекомуникационих услуга, што је нагнало многе да се запитају да ли ће се процес либерализације развијати само дотле док то САД буде одговарало.²⁶

3. Либерализација у оквиру СТО

Почетак Уругвајске рунде преговора 1986. године, која је имала за циљ, између осталог, закључење Општег споразума о трговини услугама (*General Agreement on Trade in Services – GATS*), хронолошки се подударио са почетком процеса либерализације сектора телекомуникација у САД и Европи. Развијене земље су оцениле да је СТО погодно место за међународне преговоре о телекомуникацијама, из више разлога. Прво, било је потребно да се преговори изнесу из МТУ, јер се оправдано претпостављало да би

²⁵ *Rules and Policies on Foreign Participation in the US Telecommunication Market*, IM Dkt. No. 97-142, FCC 97-398, 12 FCC Rcd 23891, 1997.

²⁶ Takigawa, T., *The Impact of the WTO Telecommunications Agreement on US and Japanese Telecommunications Regulation*, Journal of World Trade, бр. 6/1998, стр. 42

националне телекомуникационе организације пружале отпор процесима либерализације. Друго, преговарачка техника развијена у оквиру Општег споразума о царинама и трговини чинила се погодним средством за постизање жељеног циља, јер је пружала прилику за међусобне уступке држава чланица у односу на поједине услужне секторе.²⁷ Начела већ развијена у оквиру *GATT*-а, као што су клаузула најповлашћеније нације, национални третман, обавезујуће тарифе, била су компатибилна са жељеним циљем либерализације. Коначно, додатни аргумент представљало је позитивно искуство држава чланица у пракси решавања спорова у оквиру *GATT*-а.

Преговорима је требало да се превазиђу супротни ставови између развијених држава, на челу са САД, и земаља у развоју. У блоку развијених земаља такође су постојали различити ставови у погледу домаћаја будућег споразума о услугама у сектору телекомуникација. Док су САД биле за то да се и право пружања основних телекомуникационих услуга укључи у споразум (што би значило да страни оператери добију право да граде телекомуникационе мреже и пружају услуге преноса говора и података), Европска заједница је сматрала да сферу примене споразума треба ограничити на услуге са додатном вредношћу. За Европску заједницу либерализација телекомуникација имала је значење гаранције права коришћења телекомуникационих мрежа, као медијума који омогућује међународну размену робе и других врста услуга.

Став земаља у развоју одражавао је степен не(развијености) телекомуникација у тим земљама. За земље у развоју кључно је било питање како обезбедити универзално снабдевање телекомуникационим услугама. У време почетка преговора, већина земаља у развоју није успевала да обезбеди прикључке на фиксну телефонску мрежу свим својим грађанима.²⁸ Друго, у погледу технолошке развијености постојао је јаз између развијених и неразвијених земаља. Треће, већ је наведено да је за земље у развоју државни монопол над телекомуникационим услугама важан извор прихода за буџет и начин да се обезбеди равноправно учешће у тржишној утакмици на међународном тржишту. Коначно, постојао је страх да ће либерализација

²⁷ Техника преговарања састоји се у томе да свака држава нуди уступке у погледу могућности приступа појединих врста робе или услуга на своје тржиште, тражећи заузврат одговарајуће олакшице у погледу могућности извоза своје робе и услуга на тржишта других држава чланица.

²⁸ Тако је једна статистика *OECD* из 1988. године показивала да развијене земље обезбеђују између 40 и 50 прикључака по глави становника, док у појединим неразвијеним земљама Азије и Африке степен пенетрације износи испод један. *OECD, Communications Outlook*, Париз, 1990.

телекомуникација увећати степен либерализације осталих врста услуга, преко мере до које то земљама у развоју одговара.²⁹

Непремостиве разлике у интересима су довеле до блокаде преговора о телекомуникацијама. Потписивањем *GATS*-а државе чланице СТО су истовремено приступиле и Анексу о телекомуникацијама, једном од шест анекса уз *GATS*, којим се даваоцима услуга из држава чланица СТО гарантује право на основне телекомуникационе услуге – право приступа и коришћења јавних телекомуникационих мрежа и услуга.³⁰

Анекс се не односи на даваоце телекомуникационих услуга. Они не могу, у циљу пружања сопствене телекомуникационе услуге, приступити и користити јавне телекомуникационе мреже и услуге других држава чланица. Анекс обезбеђује право приступа и коришћења телекомуникационих мрежа и услуга даваоцима осталих врста услуга, у погледу којих се поједина држава чланица обавезала у својој табели посебних обавеза.³¹ Тако, на пример, ако се држава чланица обавезала да у односу на финансијске услуге у прекограничном промету омогући приступ тржишту и национални третман, она се истовремено обавезала да даваоцима тих услуга из других држава чланица обезбеди приступ и коришћење својих јавних телекомуникационих мрежа и услуга.

Право приступа и коришћења јавних телекомуникационих мрежа и услуга мора се обезбедити под разумним и недискриминаторним условима, у циљу преноса података у унутрашњем и међународном саобраћају и приступа информацијама садржаним у базама података које су лоциране на територији друге државе чланице.

После окончања Уругвајске рунде преговори су настављени у оквиру Групе за преговоре о основним услугама телекомуникација. Преговори су имали за циљ отварање тржишта основних телекомуникационих услуга страним даваоцима услуга. Још током преговора о Анексу о телекомуникацијама показало се да ће принцип реципроцитета постати кључан за постизање споразума о либерализацији сектора телекомуникација. Пошто су предлози САД били одбачени, што је значило да учесници преговора немају намеру да се споразумом обавежу на већи степен либерализације од постигнутог, САД су условиле закључење споразума о

²⁹ Сматрало се да либерализација телекомуникација има функцију „тројанског коња“ – да омогући лакше прекогранично пружање услуга и тиме већу пенетрацију страних давалаца на локално тржиште.

³⁰ Члан 2 став (а) Анекса о телекомуникацијама.

³¹ *GATS* не предвиђа национални третман страних давалаца услуга као опште право. Свака држава чланица се обавезује да пружи национални третман (омогући приступ на домаће тржиште страним даваоцима под једнаким условима које примењује на домаће даваоце) само у односу на услужне секторе, подсекторе и видове пружања услуга које изричито наведе у својој табели посебних обавеза, прикљученој уз *GATS*.

телекомуникацијама постигнутом равнотежом у обавезама САД и свих осталих земаља. У складу са клаузулом најповлашћеније нације, САД су биле обавезне да омогуће приступ на сопствено тржиште телекомуникација свим чланицама. Са друге стране, оператери из САД (пре свега AT&T) нису имали приступ на страна тржишта одговарајуће величине. САД су захтевале да остале државе прихвате обавезе у обиму чији је збир достигао величину тржишта САД. Захваљујући концесијама како развијених, тако и земаља у развоју, споразум је коначно постигнут.³²

Четврти протокол о комуникацијама је закључен 1997., а ступио је на снагу 1998. Сектор телекомуникација је укључен у 55 табела посебних обавеза, што значи да је 69 држава чланица СТО прихватило да отвори национална тржишта основних телекомуникационих услуга страним даваоцима услуга.³³ Све развијене државе света прихватиле су Протокол. Око четрдесет земаља у развоју, међу којима и шест држава у транзицији источне и централне Европе приступило је Протоколу. Тржиште држава потписница Протокола чини преко 90 осто светског тржишта. Заједно са државама које су уврстиле телекомуникације у своје табеле посебних обавеза приликом закључења GATS-a, укупан број земаља које су сектор телекомуникација подвргле режиму GATS попео се на 86. Од тог броја велика већина њих (80), прихватила је обавезе само у односу на основне телекомуникационе услуге, што значи да су се обавезале да страним даваоцима телекомуникационих услуга омогуће приступ и коришћење јавних телекомуникационих мрежа и услуга.

4. Закључак

Описивање процеса либерализације међународног промета телекомуникационих услуга који се догодио у другој половини 20. века помогло је уочавању неких од чинилаца који га поспешују, или, напротив, коче. Најпре, то је бурни техничко-технолошки развој телекомуникационог сектора, који је доприне разбијању предрасуде да су телекомуникације природни монопол. Друго, то су природне и легитимне аспирације националних телекомуникационих организација да очувају и ојачају своју монополску позицију, између осталог и тако што лобирају код својих влада да их заштите од конкуренције из иностранства. Њиме се супротстављају исто тако природне и легитимне аспирације конкурентских оператера, било домаћих, било страних, да се тржиште телекомуникационих услуга отвори и тако створи простор за

³² О току преговора в. Bronckers, Larouche, *op.cit.*, стр. 5 - 10, Frübrohdt, *op.cit.*, стр. 329 - 331, Fredebeul-Krein, M., Freytag, A., *Telecommunications and WTO discipline*, Telecommunications Policy, бр. 6/1997, стр. 486

³³ Европска заједница подноси јединствену табелу обавеза, што значи да је репрезентовала, у време потписивања споразума 15 европских држава.

њихову привредну активност. Треће, наизглед парадоскално, управо они који су заговорници очувања националних граница тржишта, главни су поборници либерализације на међународном плану. Четврто, то су интереси неразвијених држава (и многих развијених, иако то отворено не признају), које желе да за себе сачувају добит која се остварује у овом изузетно профитабилном сектору.

У сукобу различитих интереса, у којем превагу имају интереси развијених земаља, користи од остварене либерализације бар за сада имају и потрошачи, иако је апсолутно јасно да њихова добробит за већину учесника процеса никада није била у првом плану.

*Dijana Marković - Bajalović, Ph.D., Associate Professor
Faculty of Law, University of East Sarajevo*

LIBERALIZATION OF TELECOMMUNICATION SERVICES

Summary

Monopolies of national telecommunication organisations have existed for more than a century. Break up of the monopoly started not earlier than the last decades of the 20th century. The process started first in the most developed countries, due to the technological progress that occurred in the sector and domestic competitors' pressure to their governments to make competition within national market possible. Parallel existence of different market structures of national telecommunication markets (competitive and monopoly markets) caused disharmony in relationship among member states of the International Telecommunication Union, which serves as a place for settlement of payments for international telephone services. After the liberalisation of their markets, developed countries experienced trade deficit, caused by lower prices of international calls and greater number of outgoing calls. Facing impossibility to solve the problem within the MTU, developed countries, headed by USA, made the issue of liberalisation of telecommunication services one of the hottest topics during the Uruguay round of negotiations and after the General Agreement on Trade in Services was concluded. The quid pro quo principle, key factor for the success of negotiations, helped opening of national markets for basic telecommunication services (that is, right to access to and use of public telecommunication networks and transmission of speech and data over that network) by the most of the WTO member states.

Key words: *telecommunication services; liberalization; monopoly*

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

338.46:34(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп XXI век - век
услуга и услужног права (2011 ; Крагујевац)

XXI век - век услуга и услужног права :
[зборник реферата са Међународног научног
скупа одржаног 5. маја 2011. године, на
Правном факултету у Крагујевцу у организацији
Института за правне и друштвене науке Правног
факултета Универзитета у Крагујевцу] /
уредник Миодраг Мићовић. - Крагујевац :
Правни факултет Универзитета, Институт за
правне и друштвене науке, 2011 (Краљево :
Кварк). - X, 892 стр. ; 24 cm

Текст ћир. и лат. - Тираж 200. - Напомене и
библиографске референце уз текст. -
Summaries.

ISBN 978-86-7623-024-2

1. Мићовић, Миодраг [уредник] 2. Правни
факултет (Крагујевац). Институт за правне и
друштвене науке

а) Услужне делатности - Правни аспект -
Зборници б) Услуге - Правна заштита -
Зборници

COBISS.SR-ID 183493900